

Larvik
kommune

Plan for kulturminner og stedskaping

Kunnskapsgrunnlag

Tittel: Plan for kulturminner og stedskaping. Kunnskapsgrunnlag.

Utgiver: Larvik kommune. Virksomhet for miljø og stedskaping

Tekst: Ellen M. Devold

Larvik, 2022

Forsidefoto: Larvik by og Farriseidet. SNL ved Gunnar Berven, KF-arkiv.

Baksidefoto: Lågen ved Kvelde. Larvik kommune.

Ellen Devold, Larvik kommune har tatt fotografiene når annet ikke er oppgitt.

Innhold

Innledning	4
Overordnede føringer	6
Temaplan for perioden 2022-2025	7
Kulturminner – minner om en kultur	7
Kjente kartlegginger i kommunen – nyere tids kulturminner	8
Kjente kartlegginger i kommunen – arkeologi	8
Et lite utvalg av kjente kartlegginger med betydning for Larvik	10
Askeladden og Kulturminnesøk og kommunekartet i Larvik	10
Kommunens egne bygg og anlegg	12
Kulturminner kan ha juridisk vern	14
Geografiske områder og kulturminnetyper i Larvik	16
Oppsummering	18

Innledning

Larvik kommune skal utarbeide en temaplan for kulturminner og stedskaping. Kommunen ønsker å se kulturminnene og kulturmiljøene som deler av kommunens arbeid med å skape gode steder – derav navnet på planen. Målet er at temaplanen bidrar til at flere mennesker i Larvik får interesse for, kunnskap om og glede av kulturminnene og kulturmiljøene.

Kommunen har fått tilsagn om tilskudd på kr 100 000 fra Riksantikvaren til arbeidet med planen. Øvrige midler til planarbeidet står kommunen selv for. Oppstartssak for planarbeidet 177/20 ble behandlet i kommunestyremøte 16.12.2020.

Larvik kommune har arbeidet med kulturminneverdninger og bevaring av kulturminner over mange år. Flere kartlegginger av faste kulturminner er utført de siste tjue årene. Larvik museum, i dag Vestfoldmuseene og flere organisasjoner, private og frivillige arbeider med registrering, undersøkelse og formidling om kulturminner. Disse arbeider også med immatrielle kulturminner som blant annet historier, sagn og musikktradisjoner.

Temaplanen kan omhandle ytterligere kartlegging og verdivurdering av kulturminner og kulturmiljøer i kommunen. Den kan også omfatte metoder for å sikre dokumentasjon av kulturminner, formidling om og i kulturminner, og kunnskap om kulturminnene og forvaltningen av dem. Diskusjon av hvordan kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap i Larvik kommune kan benyttes som ressurser i samfunnet uten at de ødelegges, vil naturlig inngå i planarbeidet. Temaplanen kan bidra til å finne arbeidsmåter som sikrer at administrasjonen i kommunen, eiere og frivillige kan arbeide med kulturminner som en integrert del av sine virksomheter.

Mange eldre trehus er bevart i Larvik sentrum og i andre deler av kommunen og en rekke nyere bygningstyper har kommet til.

Ny bruk og nytt påbygg i eldre industri i Hamnerdalen.

Overordnede føringer

Meld St 16 2019-2020 Nye mål i kulturmiljøpolitikken. Engasjement, bærekraft og mangfold lå til grunn da oppstartsaken ble skrevet. De nasjonale målene vektlegger at:

- Alle skal ha mulighet til å engasjere seg og ta ansvar for kulturmiljø
- Kulturmiljø ska bidra til bærekraftig utvikling gjennom helhetlig samfunnsplanlegging
- Et mangfold av kulturmiljø skal bli tatt vare på som grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk.

Meld St 23 (2020-2021) Musea i samfunnet – Tillit, ting og tid har relevans for planarbeidet. Larvik kommune er en av eierne av Vestfoldmuseene som inkluderer fylkesarkivet og lokale arenaer som Larvik museum. Museet har mange aktiviteter som har betydning for bevaring, forskning og formidling om kulturminner og kulturhistorie og er en ressurs for kommunens arbeid med kulturminner.

Vestfold og Telemark fylkeskommune har utarbeidet strategier for kultur og for museum og arkiv. I punkt 2.2.1 i strategien omhandler målet for stedsutvikling. Her spilte Larvik kommune inn at «Nye og revitaliserte møteplasser og arenaer for aktivitet, dialog, opplevelser og rekreasjon» og at «Regionalt og nasjonalt viktige kulturminner, kulturmiljøer, natur- og friluftsområder får mer aktiv bruk som møteplasser og egenopplevelse – innenfor rammen av bærekraftig bruk».

Kaupang. Foto: Rune Nordseter, Kulturarv i Vestfold og Telemark fylkeskommune. Kilde: Statsforvalteren Vestfold og Telemark.

Temaplan for perioden 2022-2025

Kommunestyrets bestilling er at: *Planen skal styrke arbeidet med stedskaping der ivaretagelse av kulturminneverdier er integrert og inngår som en ressurs*¹.

Temaplanen skal omhandle faste og flytende kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap. I arbeidet med kunnskapsgrunnlaget og i dialog med kommunens administrasjon har det kommet fram at deler av immatriell kultur også skal inngå.

Planen skal vedtas politisk og være førende for kommunens senere rullinger av og utarbeidelse av arealplaner.

Kulturminner – minner om en kultur

Hva er kulturminner og hvorfor skal de bevares og dokumenteres?

Kulturminner er minner om en kultur som var. Denne kulturen kan i dag oppleves svært fremmed, eller den kan gi gjenkjennelse. Kunnskap om at mennesker levde og arbeidet annerledes tidligere, kan gi åpenhet mot andre kulturer i dag. Kunnskap om hvordan lokale ressurser ble utnyttet, kan gi oss innsikt i hvordan natur- og kulturressurser er verdifulle – også i dag. Kulturminner *kan* være eneste kilder til kunnskap. Dette er tilfelle der det ikke fins andre kilder som tegninger, skrift, fotografi eller muntlige overleveringer. Ofte er kulturminnene bidrag i vår opplevelse og de kan berike vår hverdag og gi en opplevelse av kontinuitet og tidsdybde.

Redningsskøyta RS 14 Stavanger, et av landets best bevarte fartøyer, er tilbake i Larvik.
Kilde foto: Stiftelsen Tollerodden.

¹ Jf. SAK 177/20 16.12.2020.

Kjente kartlegginger i kommunen – nyere tids kulturminner

Larvik kommune søkte i 2020 midler fra Riksantikvaren for å lage kulturminneplan. Larvik hadde ikke tidligere utarbeidet kulturminneplan iht. Riksantikvarens satsning etter St. meld. 35 (2012-2013) – Framtid med fotfeste, men det var allerede utført en rekke arbeider for kartlegging og sikring av kulturminner i kommunen. Oversikt over disse arbeidene listes opp i det etterfølgende. Det er mangler i oversikten og leseren bes kontakte ansvarlig for planarbeidet om det er relevante tilleggsopplysninger.

- Larvik kommune, prosjektledere Lars Guren og Hans Christian Nygaard *Kulturlandskap og kulturminner Tur og opplevelsesbok Larvik*. 1992. *En del av hensikten med prosjektet er å antyde en forvaltning av jordbrukets kulturlandskap der biologisk mangfold, kulturminner og oppleveleskriterier sikres for fremtidige generasjoner.*
- Kulturlandskap fagrapport. Omhandler landskap som tydelig er preget av landbruk². Andre deler av kulturlandskapet i by og kyst inngår ikke.
- Stedsanalyse av Larvik by ifm. areal- og transportarbeidet for Larvik, 1993.
- Tor Bjørvik mfl., Kartlegging av kulturminner i utmark.
- Per Nyhus, Funn fra steinalderen.
- Forenklede analyser ifm. utredning om ny videregående skole i Larvik. Hammerdalen, Sanden, Sentrum og Herregårdsområdet. Disse inneholder også vurdering av kulturminner- og miljøer.
- Larvik kommune, red. Aina Aske *Kulturminner for Larvik by 2004*. Geografisk avgrensning var: *Området inkluderer stort sett byen innenfor bygrensene fra 1874 pluss Nanset, den delen av Byskogen som var bebygd før krigen, Østre Halsen, to byggefelt i nyere Byskogen og enkelte gamle gårder i tidligere Hedrum kommune som ligger i pressområder.*
- Det er videre gjort en rekke vurderinger av enkeltminner og enkelte av kulturmiljøer ifm. plan- og byggesaker og ellers. Blant disse er NIKU, *Kulturmiljøvurdering Hammerdalen – Larvik 2008* og Asplan Viak, *Kulturhistorisk stedsanalyse (DIVE) for Tollerodden-Herregården, Larvik*.

Kjente kartlegginger i kommunen – arkeologi

- Det er utført en rekke registreringer og utgravinger av arkeologiske kulturminner i Larvik. Her nevnes kun: Utgravinger av Kaupang, er godt kjent. Gravhaugene fra bronsealder på Mølen er godt kjent for de sjøfarende. Arekologiske utgravinger ifm ny E18 fra Langåker i nord (Sandefjord) til Bommestad i sør for Statens vegvesen v/ Kulturhistorisk museum Universitetet i Oslo.

² *Kulturlandskap og kulturminner Tur og opplevelsesbok Larvik*. 1992 (:4).

Norde Furulundseter i Kvelde som Hedrum Historielag holder i orden. Foto: Per Nyhus.
Kilde: Østlandsposten.

Et lite utvalg av kjente kartlegginger med betydning for Larvik

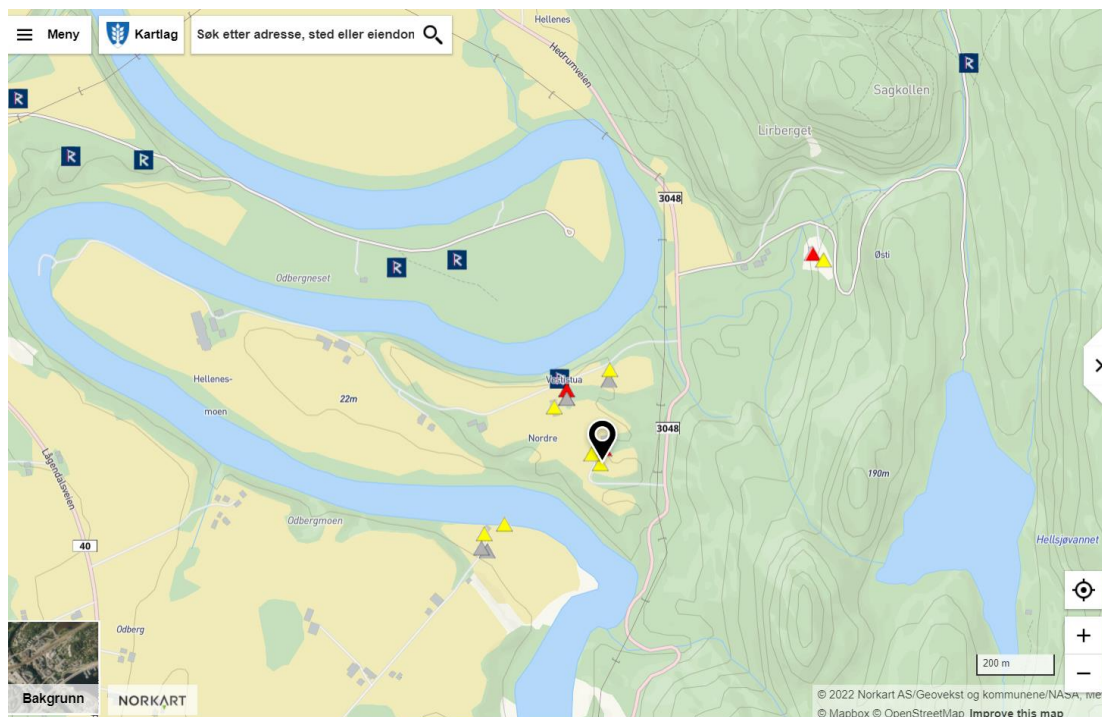
- Forbundet kysten, *Verneplan for små og store båter 2020*
- Forskrift om fredning av byggverk i statens eie
- Forskrift om fredning av statens kulturhistoriske eiendommer: Sykehuset i Vestfold. Kysthospitalet i Stavern.
- Forskrift om fredning av veganlegg i statens eie
- Landsverneplan for forsvarets kulturminner
- Forskrift om fredning av byggverk/anlegg i verneplan Fredriksvern verft
- Landsverneplan for fyrstasjoner
- NB! Registeret. Nasjonal kulturminneinteresser i by
- Utvalgte kulturlandskap i jordbruket. Et område med bygdene Kaupang, Huseby, Gjerstad er foreslått valgt ut.

Askeladden og Kulturminnesøk og kommunekartet i Larvik

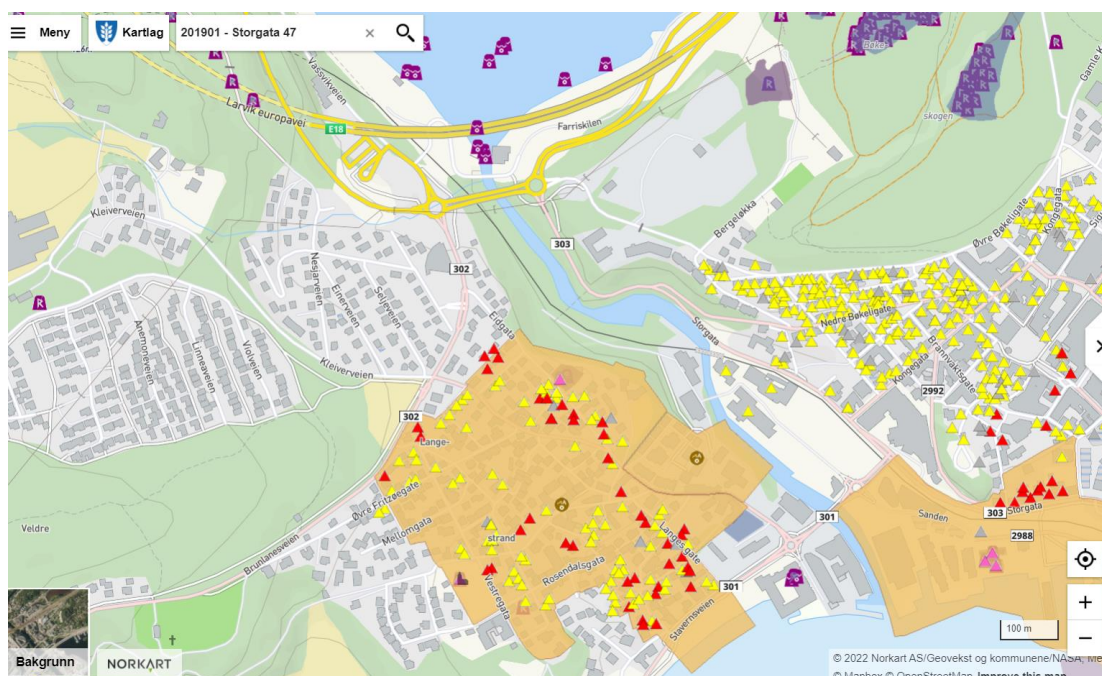
- En rekke kulturminner er registrert og lagt inn i Riksantikvarens database over kultuminner kalt, Askeladden. Kulturminnene i Askeladden hentes inn i det digitale kommunekartet for Larvik kommune: <https://kommunekart.com/klient/larvik/pluss>
- KOSTRA er et rapporteringssystem der kommuner og fylkeskommuner rapporterer til staten ved Statistisk sentralbyrå. Larvik kommune rapporterte i 2021 om 2122 bevaringsverdige kulturminner i modul Miljøforvaltning.
- Bestemmelsesområder i kommuneplanens arealdel og hensynssoner for bevaring i reguleringsplaner er vist i kommunekartet og/eller i bestemmelsene til planene som det henvises til i kartet.

Deler av Fredriksvern verft. Foto: Bjørn Baltzersen. Kilde: Kulturminnesøk.

Eksempelutsnitt av Kommunkart Larvik med «Kulturminner fra Riksantikvaren». SEFRAK-registrerte hus, som er hus fra før 1850-1900 kartlagt på oppdrag fra Riksantikvaren, og arkeologiske minner vises i kartet.

Eksempelutsnitt Kommunkart Larvik med «Kulturminner fra Riksantikvaren». I utsnittet vises også kulturminneområder med nasjonal interesse kalt NB! område med brun farge.

Kommunens egne bygg og anlegg

Larvik kommune eier en rekke bygninger og anlegg fra ulike tider. Flere av disse har kulturhistorisk og arkitektonisk verdi.

Eiendom og teknisk drift har utarbeidet dokumentasjon med forvaltningsplaner for flere historiske bygninger. En del av rapportene er lagd i samarbeid med Larvik museum.

I Arealeffektiviseringsprosjektet arbeider kommunen nå med en gjennomgang av sitt eierskap i den hensikt å oppnå langsiktig bærekraftig drift mht. miljø, økonomi og sosial infrastruktur. Arbeidet er del av prosjektet Handlingsrom 2025. Eiendommer som ikke vurderes hensiktsmessige ønskes solgt. Kunnskap om og vilje hos eier og antikvariske myndigheter for tilpasninger i bevaringsverdige anlegg er nødvendig skal langsiktig bruk bli mulig. Plan for kulturminner og stedskaping kan gi bidrag i dette arbeidet.

Kommunen har flere uthavner, som for eksempel Ula. Gamle kulturminner og ny bruk.

Kulturminner i bruk i Nevlunghavn.

Kulturminner kan ha juridisk vern

Fredete kulturminner er fredet i medhold av Kulturminneloven, enten ut fra alder slik at de er automatisk fredet jf. § 4 eller gjennom vedtak § 14 (båter), § 15 (bygninger og anlegg mv. fra nyere tid), § 19 (område rundt fredet kulturminner), § 20 (kulturmiljø). Departementet kan vedta forskrift om fredning av byggverk og anlegg i statens eie. Fredriksvern i Stavern er eksempel på et anlegg med slik forskriftsfredning. En del kulturminner og områder i Larvik kommune er fredet i medhold av Kulturminneloven. Kulturminner kan også ha juridisk vern i medhold av Plan- og bygningsloven. Arealplankartet med formål og hensynssoner er juridisk bindende og temakartene er juridisk bindende ved utarbeidelse av reguleringsplaner og i øvrig saksbehandling. Temakart som angir bevaring for kulturminner i Larvik kommune er: Bestemmelsessone bevaring med seks områder^{3 4} og Antikvariske bygg. I § 2-12 i kommuneplanens arealdel oppgis krav til bevaring av bygninger og kulturmiljø⁵. § 8-4 Sone med oppgitte særlige hensyn med retningslinje for Grønnstruktur H540 vil i en del tilfeller representere kulturminneverdier. Kommunedelplanene for Stavern og Larvik er nylig rullert og vedtatt. I Larvik kommune er det flere reguleringsplaner med hensynssone bevaring, ofte kalt bevaringsplaner. Forholdet mellom disse og kommuneplanens arealdel er oppgitt i kommuneplanen § 2-4.

En rekke kulturminner og kulturmiljøområder er avmerket på kart og/eller forvaltet som om de skulle være fredet etter Kulturminneloven. Dette gjelder ofte kirker og andre offentlige bygg, samt områder avmerket med «Kulturminner med nasjonal verdi»/NB! Registeret. Kulturminnene i NB! registeret er ikke fredet, men Riksantikvaren har vurdert disse som verdifulle i nasjonal sammenheng.

Også kulturminner og kulturlandskap med stor historisk interesse, som ikke er fredet eller regulert, kan være verdt å bevare for ettertida. Årsaken til at de ikke har fått juridisk vern kan være at de ikke har vært kjent eller vurdert, at historien de vitner om har vært lavt prioritert eller at man har oppfattet at de ikke har vært truet. Andre kulturminner kan være vurdert som verdifulle ut fra kulturminneinteresser, men andre samfunnsinteresser kan ha blitt prioritert. Ut fra foreløpig gjennomgang av kulturminnetyper med juridisk vern i Larvik, ser det ut til at det er desidert flest boliger fra ca 1700-ca 1900 med trepanel i sentrum av Larvik, Stavern og tettstedene, som har juridisk vern i form av bevaringsregulering eller fredning. I tillegg er en mengde arkeologiske kulturminner fredet. En del av Statens bygninger er også fredet slik som jernbanestasjonen i Larvik, fyrstasjoner, tollbygninger og forsvarsanlegg. Kulturminner i utmark, virksomheter langs Lågen og Farrisvannet, industrianlegg og kulturminner langs kysten, samt båter er lite representert blant kulturminnene med juridisk vern i kommunen.

³ Kommunedelplan for Larvik by. § 3-2 Bestemmelsessone bevaring.

⁴ BEV_8 i Kommuneplanenes arealdel 2021-2033. 10.09.2021. Larvik kommune § 8.6

⁵ Kommunedelplan for Larvik by. § 2-2 og 2-12 Krav til bevaring av bygninger og kulturmiljø.

Bygningene i Herregården i Larvik er fredet etter Kulturminneloven. I sommer ble det utført utgravninger i hageanlegget.

Geografiske områder og kulturminnetyper i Larvik

I *Kulturlandskap og kulturminner – Tur og opplevelshåndbok for Larvik*⁶ er området delt i fem landskapssoner: Kystsonen, jordbruksområdene foran Raet, Raet, Lågensdalen, Skogsbygdene. Inndelingen kan passe også for dagens kommune.

Mennesker har ferdes, bodd og arbeidet i områdene som i dag utgjør Larvik kommune over en periode på flere tusen år. Livet har vært tilpasset de ulike landskapene og ressursene, til lands, på vann og elver og til sjøs. Dette livet har etterlatt seg en rekke ulike kulturminner. Det er spor etter bosettinger, aktivitet og begravelser fra steinalder, bronsealder og jernalder i landskapene og i bakken. Det er arkeologiske og stående kulturminner fra middelalder og det er kulturminner fra jordbruk inkludert seterdrift, skogsdrift, fløting og treindustri, verft, fiske, tømmerforedling, bergverk, ferdsel til vanns og på land i eldre og nyere tid. Det er private og offentlige bygninger, hager, kaier og andre anlegg fra grevskapstida, undervisning, helsevesen, forsvar og kirkelige aktiviteter foruten alle boligene og handelsbygningene. Det er faste kulturminner og flytende kulturminner og kulturminner under vann.

Larvik har flest kulturminner fra steinalderen i hele Vestfold⁷. Steinalderfunnene strekker seg tilbake ca. 7000 år fra vår tid. Det viser at området har vært bebodd i lang tid – og at mange områder har blitt kartlagt. Under utgravinger for ny europavei (E 18) ble det gjort funn fra steinalder, jernalder og middelalder.

Funnene omfatter blant annet bosettinger, dyrkingsspor, graver og veifar. De eldste funnene er gjort i områdene som lå ved strandkanten i steinalderen og befinner seg i dag ca. 155 m over havnivå. Havet sto den gang så høyt over dagens nivå. Høyere opp på oversiden av E 18 og oppover langs Lågen er det spor etter aktiviteter som er datert til bronsealder, jernalder og middelalder, samt løsfunn fra steinalder. Rundt vann, som ved Svartangen i Svarstad, er det også gjort funn fra steinalder og middelalder.

I nyere tid i middelalder og etter reformasjonen har det vært bosetting liknende som i dag. I naturlige havner, i jordbruksområdene mot kysten på Brunlanes til Tjølling og langs langs Lågen og vannene innover i landet.

⁶ Larvik kommune. Guren, Nygaard, Jaatun. *Kulturlandskap og kulturminner – Tur og opplevelshåndbok*. 1992.

⁷ Muntlig meddelelse. Siv Abrehamsen november 2021.

Området ved ny trasé Seierstad-R for E 18 som ble utgravd i 2005-6 av Universitetet i Oslo.
Foto: Tom Heibreen⁸.

Fra Thrane nausttuft ved Naverfjorden.

⁸ Kilde: <https://www.khm.uio.no/om/forvaltning-av-kulturminner/utgravinger/2008/e18/>

Oppsummering

Larvik kommune har arbeidet med kulturminnevern i en årrekke.

En rekke kulturminner er registrert i Larvik. Blant kulturminnene med juridisk vern er arkeologiske kulturminner og trebygninger fra 1700-1900 i klart flertall. I temaplanen som skal utarbeides kan dette forholdet undersøkes nærmere og oppmerksomheten kan i tillegg rettes mot kulturminner fra andre aktiviteter og næringer – i hele kommunen.

Immatrielle kulturminner ser ikke ut til å ha vært en viktig del av kulturminnearbeidet i kommunen. Likevel er kunnskap om disse innlemmet i deler av museumsarbeidet og i arbeidet med de faste kulturminnene.

Kartlegging av kulturminner får ofte en stor plass i kommunenes kulturminneplanarbeider. I Larvik kommune kan temaplanen i like stor grad bidra til å styrke arbeidet med dokumentasjon, formidling og kunnskapsbygging om kulturminner og kulturminneforvaltning internt i kommunens administrasjon og i dialog med befolkningen. På den måten kan temaplanen legge grunnlag for det videre arbeidet med å *«styrke arbeidet med stedskaping der ivaretagelse av kulturminneverdier er integrert og inngår som en ressurs»*, som er kommunestyrets bestilling. En slik vektlegging i planarbeidet vil da også imøtekomme overordnede føringer i siste stortingsmelding om en kulturmiljøpolitikk for engasjement, bærekraft og mangfold.

